

A becézőnevek vizsgálatát HAJDÚ MIHÁLY besorolása alapján végeztem el. Két fő típust lehet megkülönböztetni: egyrészük rövidüléssel, másikuk egy vagy többelemű képző feltételével alakult. A becézett alakok rendszere a következő:

1. Név végi rövidüléssel alakult:

<i>Teréz</i>	2 előfordulás
<i>Róza</i>	3

2. Képzéssel alakult:

a. a név rövidülése + egyelemű képző:

-a	<i>Bora</i>	3
	<i>Kata</i>	2
	<i>Zsuzsa</i>	1
-e	<i>Erzse</i>	2

b. a név rövidülése + testesebb képző:

-is	<i>Boris</i>	1
-ika	<i>Sárka</i>	1

4. Név csonkulása + testesebb képző:

-uska	<i>Betuska</i>	1
-------	----------------	---

5. Idegen becézőnév:

<i>Kitti</i>	1
--------------	---

Elképzelhető, hogy a háromszor előforduló *Róza* (XVIII–XIX. sz.) szintén becézett név, hisz e korban a *Rozália* volt hivatalosan anyakönyvezhető. Ugyanez a helyzet lehet az 1738-ban és 1786-ban regisztrált *Teréz* (Terézia) esetében is.

A vizsgált 450 év (az első összefüggéstelen adat mintegy ötszáz éves!) névanyaga családjainkban részint erősen hagyományt, részint bizonyos korokban kordivatot követő. Feltevésem szerint – más családfákat is tanulmányozva – hiányoznak az adattáramból azok, akik csecsemőkorban elhunytak, valamint sok, a családnevet tovább nem vivő női családtag is. Keresztnevük kinyomozása több évszázad távlatából már szinte lehetetlen, pedig csak velük lenne teljes a kép családom névanyagáról.

BARKÓCZY LÁSZLÓ

Adalékok Tiszaszőlős történeti helyneveihez*

Századunk második felének magyar helynévkutatói gyűjtéseikben többnyire a teljességre törekedtek, amikor egy-egy település, járás, megye stb. élő, történeti vagy ezek együttes földrajzi névi anyagát szándékoztak feltárni. Az igény és a cél helyes és követendő, de hogy valakinek sikerült-e egyáltalán elérnie, megvalósítania, az kétséges. Az élő névanyag egészének az „összeszedését” nagyban befolyásolja például az adatközlők száma, az ő hely- és névismeretük, a földrajzi objektumok

* E tanulmánnyal köszönti a NÉ. a 70 éves Fekete Pétert.

változása, a szinonim nevek eltérő aktivitása stb., a történeti-írásbeli neveket pedig a források megmaradásának esetlegessége, a hozzáférhetőségük, az eredményességgel arányban nem álló időigényességük stb. Sokszor a véletlennek köszönhetjük felfedezésüket, néha más típusú nyelvi anyag kutatásakor bukkanunk (annak mintegy melléktermékeként) egy-egy régi földrajzi névre vagy valamely variánsára, esetleg épp az eddig ismertnél egy korábbi előfordulására.

Másokhoz hasonlóan a saját szülőfaluja összes helynevének és azok legkorábbi előfordulásainak a felgöngyölítésére vállalkozott FEKETE PÉTER a bölcsészdoktori értekezése adattárának az összeállításakor (Tiszaszőlős földrajzi nevei. I. 1977. Kézirat. Kossuth Lajos Tudományegyetem Nyelvtudományi Intézete). A 4750 hektár területű Tiszaszőlősnek mintegy négyszáz földrajzi objektumáról adatolt félezernél több helynevet 325 oldalon kimerítő részletességgel, alapossággal és forrásainak legkorábbi előfordulásaival. Más, „külső” névtanósoknak nehéz ehhez valamit is hozzátenni.

A XVIII–XIX. századi keresztnévadási szokások feltárásához az adott település református keresztelési (k), esketési (e) és halotti (h) anyakönyveinek másolataiból (Magyar Országos Levéltár Mikrofilmtára A 2446: 1760–1826-ig; Heves Megyei Levéltár IV–416/323: 1827–66-ig; IV–416/324: 1867–95-ig) és a tiszafüredi hasonló katolikus forrásokból (Heves Megyei Levéltár IV–416/285: 1827–69-ig és IV–416/286: 1870–95-ig) adatokat gyűjtve, az időszak legelején csak elvétele, nagyritkán fel-feltűnt a lakóhely pontosabb megnevezése, a későbbi időben pedig a lakóházaknak számmal való jelölése mellett, után mind gyakrabban a pontosságra törekedve rögzíti az anyakönyvvezető a határ-, a településrész és elsősorban a számzatlan építmény vagy más objektum népi nevét, néha körülírását.

Ezeknek a földrajzi neveknek a betűrendes, adattárszerű előszámlálása történik a következőkben, köztük néhány, a FEKETE PÉTER névtárából hiányzó mikrotoponimának, másrészt egypár nála is megtalálhatónak, de az ottanitól eltérő változatban használatnak, harmadrészt az övénel korábbi évszámmal dokumentált formáknak. A forrásokban az egyes adat helyét az előtte álló évszám (amely egyben az első előfordulás éve is), az anyakönyv típusának betűjele (k, e, h; így önmagukban a reformátusra utalnak) és a kat. (= a tiszafüredi katolikus anyakönyv) rövidítés mutatja. Az azonos objektum különböző névváltozatait egyazon tömbben, egymástól vesszővel elválasztva sorolom föl. Az ábécérendben távolabb eső formákat a gyakoribb alakra (variánsra) való utalással adom meg.

Aranyosi-erdő – 1855: *Aranyosi erdő* (k), 1857: T. Szőlőshöz tartozó *aranyosi erdő* (k).

Aszkári-major – 1881: *Aszkári major* (k) l. *Oszkár-major*.

Aszó-tanya – 1874: *Aszói tanya* (h), 1882: *Aszó-tanya* (k). 1894: *Aszó t:* (k).

Cserőközi-part – 1851: és ugyan ott, úgy mint a *Cserőközi parton* (h).

Csillár-major – 1894: *Csillár major* (kat. k).

Csomaház – 1851: az úgy nevezett *Csomaház* irányában eltemettetett (h).

Csősház – 1883: *Csősház* (k).

Csű – 1893: *Csű* (kat. k).

Csű-major – 1885: *Csű major* (kat. h) l. *Csű-tanya*.

Csű-tanya – 1874: *Csüi tanya* (k), 1879: *Csüi tanya* (kat. k), 1882: *Cső-tanya* (h), *Csű tanya* (kat. k).

Domaháza, Domaháza/i-pusztá – 1829: *Domaházi pusztánn* kerülő (e), 1842: *Domaházi* dohányos (k), *Domaházi pusztai* lakos (k), 1859: *Domaháza* (puszta) (k), 1884: *Domaháza p.* (e), 1888: *Domaháza pusztá* (h).

Domaháza kocsmá / Domaházi csárda – 1891: *Domaházi csárda* (h), 1892: *Domaháza korcsma* (k).

Domaházi-tanya – 1869: *Domaházi tanya* (kat. k).

Elek Kálmán-kert – 1895: *Elek Kálm. kert* (h).

Elek Menyhértné-féle ház – 1889: *Elek Menyhértné féle ház* (e).

Elek Menyhértné udvara – 1882: T. *Elek Menyhártné udvarában* (k).

Fehér-tanya – 1869: *Fehér tanyán* Domaháza (kat. h), 1882: *Fehér tanya* (kat. h).

Felső-malom – 1851: a tiszai *Felső Malom* tombászárol tiszá vizébe ugorván (h).

Fleischl-tanya – 1885: *Fleischl tanya* (h) [1888: *Fleischl Dezső* vegyész (e)].

Gátórház – 1888: *Gátórház* (k).

Gellérthát – 1887: *Gellér-hát* (h).

Gellértháti-tanya / Gellért-tanya – 1884: *Gellértháti tanya* (k), 1889: *Gellért tanya* (k), 1890: *Gellér tanya* (h).

Gőzmalom – 1894: *gőzmalom* (kat. k).

Grőfl-tanya – 1894: *Grőfl tanya* (k).

Gyepszél – 1856: *Gyepszélesi* Nemes Bán Mihály (k).

Hegyes-pusztá – 1854: *Hegyes pusztá* (h).

Heischer-tanya – 1881: *Heischer tanya* (k).

Hosszú-hát – 1895: *hosszú hát* (kat. k).

Hullaház – 1895: *hulla-ház* (h).

Igari-tanya – 1886: *Igari tanya* (e).

Kis-Aszó – 1887: *Kis-Aszó* (h).

Kis-Aszó-tanya – 1883: *kis-aszó-tanya* (k).

Kohner-tanya – 1892: *Kohner tanya* (e).

Lóger, Lógeres, Lógeresi-pusztá – 1786: *Logeresi* Kis István (h), 1823: a *Lógerbe* kiment Cser József (e), 1825: *Lógeresi pusztánn* lakó (e).

Malomház – 1858: Szám nélküli *malomház* (h).

Móricz-tanya – 1883: *Móricz-tanya* (k).

Nagy-szőlő – 1885: *Nagy szőlő* (k).

Nánási András tanyája – 1839: *Nánási András Úr tanyájánn* (e).

Oszkár, Oszkár/i-major, Oszkár-tanya – 1882: *Oszkár major* (k), 1885: *Oszkár tanya* (kat. h), *Oszkári major* (kat. k), 1888: *Oszkar* (kat. k), *Oszkár m.* (kat. k).

Páncélos/i-tanya – 1886: *Páncélos-tanya* (k), *Páncélosi tanya* (k), 1890: *Páncélos t.* (kat. k).

Pusztai-tanya – 1866: *Pusztai tanya* (k).

Putri – 1895: *Putri* (h).

Réti-tanya – 1878: *Réti tanya* (kat. k).

Rókás – 1855: *rókás* Korcsmai bormérő (k).

Rókás/i kocsa – 1855: Kálmán János *rókás Korcsmai* bormérő (k), 1858: *Rókási Korcsma* mely Szőlőshöz tartozik (k), 1887: *Rókás korcsma* (h), 1892: *Rókás kocsa* (k).

Rózsa-pusztá – 1883: *Rózsa-pusztá* (k).

Rózsa-pusztá-tanya, Rózsa-tanya – 1881: *Rózsa pusztá tanya* (h), 1886: *Rózsa-tanya* (h).

Széki-ház – 1882: *Széki ház* (k).

Széki-kert – 1882: *Széki-kert* (k).

Szélmalom – 1881: *szélmalom* (h).

Szép József-tanya – 1888: *Szép József tanya* (h), 1894: *Szép J. tanya* (k).

Sziget – 1866: Pusztai tanya (*Sziget*) (k).

Sziget/i-tanya – 1867: *Szigeti tanya* (k), 1886: *Sziget-tanya* (h).

Szilágyi-ház – 1883: *Szilágyi ház* (k).

Szőlőskert – 1875: *Szőlőskert* (k), 1877: *szöllősi szőlőkert* (kat. h).

Szőlősi-rét – 1876: *szöllősi rét* (kat. k), 1881: *Szőllősi rét* (kat. k).

Szőlősi-szőlő/k – 1879: *Szőllősi szőlők* (kat. k), *Szőllősi szőlő* (kat. k).

Szőlősi-major, Szőlősi-tanya – 1879: *Szőllősi tanya* (kat. k), 1889: *Szőllősi major* (kat. k).

Tafler-tanya – 1879: *Tafler tanya* (kat. k).

Tafler-kert – 1881: *Tafler-kert* (K).

Tarjáni-tanya – 1889: *Tarjáni tanya* (h).

Temetőház – 1870: *temetőház* (k).

Temetőház – 1892: *temetőház* (k).

Tisza-gát – 1881: *Tisza-gát* (e).

Tisza-gát-örház – 1883: *tiszagát-örház* (h).

Vilman-kert – 1886: *Vilman-kert* (k).

E néhány, jórészt a XIX. század második feléből való tiszaszőlősi földrajzi névnek a részletes nyelvi vizsgálatát az összes többitől el- és kiszakítva nem lenne ésszerű elvégezni, így csupán kiegészítő megjegyzéseket fűzök a felsoroltakhoz befejezésként.

Legszembetűnőbb a tanya-, major- és csárdanevek viszonylagos gyakorisága, és velük kapcsolatban az, hogy a megkülönböztető elemeik, bővítményi részeik határozottan kétféle indítékkal és ezeknek megfelelően tipikusan kétféle nyelvi eszközzel formálódtak. A valószínűleg korábbiakban a névadók azokhoz a tájrészekhez, határrészekhez viszonyítottak, amelyeken a megnevezett lakó- és gazdasági épületegyüttesek álltak, így ez utóbbiaknak a pontos elhelyezkedését, az előbbieken való létét, az ezekhez való tartozást fejezték ki, s előtagként a határrészek, területek nevei alapalakjukban vagy *-i* melléknévképzős formájukban lettek névalkotók (*Aszó/i-tanya*, *Csű/i-tanya*, *Gellértháti-tanya*, *Kis-Aszó-tanya*, *Oszkár/i-major*, *Páncélos/i-tanya* stb.). Az anyakönyvekben lejegyzett csárda- és kocsmanevek szemantikai-funkcionális és lexikai-morfológiai szempontból egytől egyig ezekhez hasonlóak (*Domaházi csárda*, *Domaháza kocsa*, *Rókás kocsa* stb.). A múlt század második felében, feltehetően a tanyák számának megszaporodásával, amikor

már egy-egy határrészen ezekből több is állt, egyszerűbb, célszerűbb, a tájékozódásra-eligazodásra tökéletesebb volt a birtokoshoz, a bérlőhöz, a használóhoz, az ott élő emberhez viszonyítani, s a földrajzi köznév előtt (leginkább egyelemű) személynevet használni az identifikációra, a lokalizációra (*Fleischl-tanya, Fehértanya, Heischer-tanya, Móricz-tanya, Szép József-tanya* stb.).

Végül arról szólok még, hogy e kisszámú névhalmaz is bizonyítja, mennyire törekszik a nyelv (és használói) a gazdaságosságra, az egyszerűsége. Adatainkban ez abban mutatkozik meg, hogy a település legrégebbi, legfontosabb objektumainak, a táj- és határrészeknek a nevei igen jelentős szerepet játszottak az újabb nevek megalkotásában, és abban is, hogy e névformák vagy az ősi rövid (egy-három szótagú) alakjukban maradtak fenn, vagy ilyenekre rövidültek, esetleg névrészek, névelemek elhagyásával is (*Aszó-tanya, Csű, Gellér, Gellér-hát, Kis-Aszó, Lóger/es, Oszkár, Oszkár/i-major, Páncélos/i-tanya, Rét, Rókás kocsmá, Sziget, Sziget/i-tanya, Szőlő* stb.).

BÍRÓ FERENC

Tiszaszőlős XVIII–XIX. századi ragadványnevei

1. A mai magyar települések jelenkori személynévállománya és -rendszere hosszú történelmi folyamat eredménye és következménye, így aztán nem meglepő, hogy korántsem tudunk pusztán a ma élő lakosoknak a nevei és ismeretei alapján megközelítően sem mindent megfejtetni abból. Szerencsés esetben a kutató talál olyan forrásokat a régebbi korokból, amelyek eligazítják őt, s amelyek adatokkal világítják meg jelenünk névelemeinek előzményeit s némiképpen a használatukat is. Ilyen kedvező helyzetben van a Tiszaszőlős (ma Szolnok megyei s Tiszafüredhez csatolt) község személyneveinek a bűvára, hiszen a család- és keresztneveken kívül további névelemeket, -kiegészítőket is szép számmal felfedezhet a XVIII. század második feléből és a XIX. századból fennmaradt forrásaiban, esetünkben a különböző anyakönyvekben. Az anyagot egyrészt Tiszaszőlősnek a Magyar Országos Levéltár Mikrofilmtárában található, 1760–1826 közötti református keresztelési (k), esketési (e) és halotti (h) anyakönyveinek a mikrofilmmásolataiból gyűjtöttem (jelzete: A 2446), másrészt ugyanebből az időszakból a falu katolikusainak a tiszafüredi egyház hasonló matrikuláinak a másolataiból (A 1024); az 1827–95 közötti időszakét a Heves Megyei Levéltárban: mégpedig a reformátusokét a IV–416/323 (1827–66) és a IV–416/324 (1867–95) jelzetű tiszaszőlősi, a katolikusokét pedig a IV–416/285 (1827–69) és a IV–416/286 (1870–95) jelzetű tiszafüredi másolataiból; az 1895–1900 közöttieket pedig a két egyház helyi parókiáján, illetve plébániáján. A továbbiakban a forrás jelzésére az első felbukkanás évszáma és a reformátusoknál az előzőekben már feloldott három kisbetűs, a katolikusoknál ezek mellett még a kat. rövidítés szolgál. A rövidítések elmaradása arra utal, hogy az adat a korszak anyakönyvi kötetének a végén található lelkészi megjegyzésekből származik. A vizsgált korszak kezdő éve az 1760., a végső pedig az 1900., tartama így 141 esztendő.